

שמות: זהות כפולה

משה רבנו מתואר בפרשת שמות כאדם שיש לו זהות כפולה. מצד אחד הוא 'איש עברי', ומצד שני הוא 'איש מצרי'. בת פרעה רואה אותו על היאור ואומר 'מילדי העברים זה'. בנות יתרו רואות אותו על הבאר ואומרות 'איש מצרי הצילנו'. אמו הטבעית, הביולוגית, שהיא גם מיניקתו, היא יוכבד אשת עמרם העבריה. אמו המאמצת, התרבותית, היא בת פרעה, המצרית.

משה נסיך מצרים בחר להזדהות עם הפן העברי שלו, כאשר ראה איש מצרי מכה איש עברי מאחיו הכה את המצרי. ההדגשה על 'מאחיו' באה לשלול את האפשרות שמשה היה אדיש לשאלת ההשתייכות הלאומית, והתערב למען המוכה רק כדי להציל עשוק מידי עושקו. כאשר מוסיף הכתוב ל'איש עברי' את ה'מאחיו', מתברר מכך שהמניע של משה להתערב לטובתו של המוכה הוא עבריותו, ולא רק סבלו. ראייה לדבר, בפסוקים הבאים, כאשר שני אנשים עברים מאחיו נצים, אין הוא מכה את הרשע משניהם וטומנו בחול כפי שעשה למצרי, אלא רק מוכיחו בדברים: 'ויאמר לרשע למה תכה רעך'.

עם זאת, הבחירה של משה בעבריות לא ביטלה את המימד המצרי שהוטמע באישיותו מילדותו.

משה קרא לבנו בכורו שנוולד לו במדין בשם: גרשום, 'כי אמר גר הייתי בארץ נכריה'. גם בשם הזה ניתן למצוא כפל משמעות: אפשר לומר שהתכוון לרמוז למצבו התמידי, גם בארץ מצרים. גם שם, במקום שבו נולד, גדל והתחנך, חש את עצמו כגר בארץ נכריה, בהיותו בגלות מארץ העברים ואולי גם בגלות מעם אחיו העבריים בארמון במצרים. זו הסתכלות מנקודת המבט העברית. אפשרות אחרת היא לומר שמשה התכוון למצבו העכשווי, שבו הוא גולה בארץ מדין מפני שרודפים אחריו במצרים. מדין נחשבת בעיניו כארץ נכריה, אבל מצרים היא ביתו ומקום מולדתו. זו הסתכלות מנקודת הזהות המצרית. שני הפירושים מופיעים בפירושי הראשונים ובודאי ניתן לומר ש'אלו ואלו דברי א-להים חיים'. שתי הזהויות האלו קיימות באישיותו ואורח חייו של משה.

גם יחסו של משה כלפי אלהי מצרים היה מורכב. מצד אחד, תפקידו היה להראות את אותותיו ואת מופתיו של ה' א-להי ישראל במצרים, ולהכות את א-להי מצרים מכה נמרצת. מצד שני, הוא מנוע מלפגוע בבהם באופן ישיר, מכיון שהם שמשו אמצעים להצלחתו. 'לפי שהגין היאור על משה כשנשלך לתוכו, לפיכך לא לקה על ידו לא בדם ולא בצפרדעים ולקה על ידי אהרן'. (רש"י, ד' יט). אין לומר שמשה ייחס כוח עצמי לאילי מצרים חלילה, אולם יש בהמנעותו מלהכות את היאור מידה של כבוד כלפי אותו היאור שהיה מושא הערצתם ואמונתם של המצריים.

יש שחזו'ל מבקרים את 'מצריותו' של משה, באמרם שבגללה לא זכה להכנס לארץ. "אתה שמעת מבנותיו של יתרו שהיו אומרות 'איש מצרי הצילנו מיד הרועים' ושתקת ולא אמרת עברי אנכי, לי כך לא תכנס לארץ ישראל", (מדרש תנאים לדברים לא) ויש שהם משבחים אותו על כך, שדווקא מפני שהתגדל כמצרי בבית פרעה ונחלץ משם, היה ראוי לחלץ את עם ישראל משעבוד מצרים. (עי' פרי צדיק לפרשת שמות, אות י').

נראה, שגם בני דורו של משה התקשו להתמודד עם המימד הנוסף, הנכרי, באישיותו. כבר המפגש הראשון שלו עם אחיו העברים, כשיצא לראות בסבלותם, נסתיים בכך שנאלץ להמלט ממצרים כאשר דבר הריגתו את המצרי נתפרסם שלא בטובתו. לנוכח נסיון זה, מביע משה בעת המינני בסנה את החשש שמא אחיו לא יאמינו לו ולא ישמעו בקולו. יתכן מאד שהחשדנות וחוסר האמון בהם נתקל מתחילת פעולתו במצרים, דרך כל הערעורים והתלונות במדבר ועד שאחיו ואחותו, עצמו וכשרו, דברו על 'האשה הכושית אשר לקח', כולם קשורים בדרך זו או אחרת לנבדלותו, שבחלקו נבעה מזהותו האחרת, המצרית. אפשר לייחס אל משה את הפסוק שאמר דוד המלך על עצמו: 'מוזר הייתי לאחי ונכרי לבני אמי' (תהלים סט).

דווקא הזהות הכפולה איפשרה למשה רבנו להחליץ מתודעת חיי העבדות, ללמוד 'טכסיסי מלכות', להיות מסוגל לעמוד כנגד מלך מצרים בעוז מצד אחד, ולהיות מנהיג מורם מעם בני ישראל מן הצד האחר. היא שאפשרה לו מצד אחד להיות נביא ה' נאמן ביתו שאיתו דבר ה' פנים אל פנים, ומצד שני להקשיב לעצתו של יתרו ולכונן מערכת משפט ריאלית שתהיה כלי קיבול הולם לשפע האור האלקי שהוריד עמו מהר סיני. לעמוד מצד אחד בצידו של אהרן בעת השראת השכינה במשכן, ומצד שני להתעשת במהירות כאשר בני אהרן מתו ברגע הנשגב ולהורות לאהרן ולבניו הנותרים כיצד להמשיך ולתפקד למרות האבל הכבד. השניות הזאת היא גם שאיפשרה לו לפעול בנחישות ובתקיפות נגד חוטאי העגל, ובה בעת לעמוד בתפילה ובתחנונים לפני ה' כדי להציל את עם ישראל מפני חרון אפו. לעולם משה רבנו הוא גם נבדל מן העם וגם חלק ממנו. יתכן שהשניות הזאת קימת אצל כל מנהיג ראוי, שאמור להיות גם חלק מן העם אבל גם נבדל ממנו, כשאלו שהוא 'משכמו ומעלה גבוה מכל העם'. ההבדלות הזאת טומנת בחובה גם סכנה מתמדת של

נטישה והתנכרות מצד העם. כמו דוד שנאלץ לשמוע את קריאתו של שבע בן בכרי 'אין לנו חלק בדוד ולא נחלה לנו בבן ישי'. וכך גם שמואל, שאול, נביאים כהושע, ישעיהו, עמוס, ירמיהו, ועוד רבים אחרים. מסתבר שככל שהתפקיד של המנהיג גדול יותר ומורם יותר, כך הופעתה של השניות מועצמת יותר. לפיכך, אצל משה רבנו אדון הנביאים ומושיען של ישראל, היה צורך שיתגדל מינקות בשני עולמות, כדי לעצב את הזהות הכפולה, שתאפשר לו בסופו של דבר למלא בדרך הראויה והשקולה ביותר את תפקידו ההיסטורי האדיר והמורכב עד מאד.